

Het belang en potentie van sociale economie in buurten, wijken en dorpen, een (persoonlijke) verkenning

Inhoud:

1. Inleiding
2. Wat is de sociale economie
3. Sociale economie en soorten werk
4. De relatie met de reguliere arbeidsmarkt
5. Betalen en betaalbaarheid
6. Reflectie vanuit persoonlijk perspectief

DGV Creatieve Impulsen bv
Zaandam, februari 2020

Daniël Giltay Veth

*Generalist sociale vraagstukken
Specialist in sociale innovatie
Zeiler: horizonverbreder*

tel. 06-51196507

1. Inleiding

Ruim tien jaar was ik actief voor gemeenten als pleitbezorger en gids om ‘transformatieopgaven’ in het sociaal domein voor het voetlicht te krijgen. En deze opgaven handen en voeten te geven. Na een gedwongen sabbatical, door gezondheidsproblemen, is mijn persoonlijk perspectief veranderd. Ik blijf geïnteresseerd in alle politieke, beleidsmatige juridische, methodische en ideologische bewegingen in het sociaal domein, dat zal niet veranderen. Maar mijn hart gaat uit naar het echte uitvoerende werk in gemeenten, buurten, wijken en dorpen. Mijn kennis en ervaring wil ik daarvoor inzetten.

Het is weer tijd voor een nieuw avontuur na het uitstapje in overheidsland, eigenlijk een beweging terug naar de ‘roots’ .

Naar mijn mening kan niet genoeg benadrukt worden dat het helemaal niet zo somber gesteld is met onze ‘participatie samenleving’. Alleen zou ik dat begrip liever niet meer gebruiken. Mijn voorkeur gaat uit naar andere duiding van het – vaak onzichtbare- weefsel van samenleven in buurten, wijken en dorpen: ‘sociale economie’. In deze notitie beschrijf ik de sociale economie vanuit verschillende invalshoeken.

2. Wat is sociale economie

Door mijn betrokkenheid, de afgelopen 10 jaar, bij de vormgeving van nieuw gemeentelijk beleid in het sociaal domein, werd ik mij ten volle bewust van de omvang van de talloze praktijken onder de noemers ‘vrijwilligerswerk’, ‘dagbesteding’ en ‘meedoen’. Vele van deze activiteiten heb ik bezocht en wat mij vooral opviel is dat het onderscheid tussen activiteiten gelabeld als ‘arbeidstoeleiding’ of ‘arbeidsmatige dagbesteding’ dan wel ‘zingevende dagbesteding’ flinterdun is als je de manier van werken van verreweg de meeste begeleiders als criterium neemt (d.w.z. deskundige vrijwilligers, ervaringsdeskundigen en sociale professionals). *Methodisch gezien is de overeenkomst dat de persoon centraal staat, in de betekenis van talenten herkennen en ruimte geven, zingeving en bieden van een structuur die persoonlijke ontwikkeling stimuleert. Het werk dat verricht wordt staat ten dienste van het welzijn van ‘het personeel’.* En het boeiende is dat wetenschappelijk onderzoek, vanuit verschillende invalshoeken, aantoont dat het juist deze aanpak is die werkt om mensen te stimuleren en activeren.

Ik heb het over ‘het personeel’ en ‘arbeid’ en gebruik de woorden ‘deelnemer’ of ‘cliënt’ dus niet. De arbeid wordt over het algemeen getypeerd als vrijwilligerswerk of het onsympathieke ‘werken met behoud van uitkering’ of het nog onsympathiekere begrip ‘tegenprestatie’. Jammer die duidingen want het is gewoon arbeid. Daarmee wil ik aangeven dat de inspanning die mensen verrichten van waarde zijn en niet minder betekenis hebben dan uren die gewerkt worden in een betaalde baan op de reguliere arbeidsmarkt. Juist dat aspect met de juiste taal en argumenten steviger op de maatschappelijke agenda verankeren is mijn doel.

Er bestaat in het sociaal domein een indrukwekkende arbeidsmarkt in ‘goed doen’, zonder dat deze in het ‘hokje re-integratie’ of ‘hokje zorgproduct’ past. En die hokjes zijn nu dominant en kaderen als het ware het denken. De definitie die ik momenteel hanteer om de sociale economie te duiden, is de optelsom van activiteiten die beogen mensen dag-structuur, arbeidsritme, ontwikkelingsmogelijkheden, zingeving en – mogelijk- perspectief te bieden op de reguliere arbeidsmarkt. *De gemeenschappelijke noemer waarom mensen actief zijn heeft één gemeenschappelijke bron: zingeving. Feitelijk is het geheel van deze activiteiten een arbeidsmarkt met de mens centraal.* Een bijzondere arbeidsmarkt met honderdduizenden ‘personeelsleden’ die

echter niet als arbeidsmarkt herkend en geduid wordt. Een markt ook waar velen werken die op de reguliere arbeidsmarkt niet aan kunnen haken maar naar genoeg zinvol bezig zijn. Een markt die zich leent om te groeien, juist voor deze laatstgenoemde groep. De goederen en diensten die geproduceerd worden vertegenwoordigen geen substantiële economische waarde in de klassieke betekenis, maar vooral maatschappelijke waarde. Maatschappelijke waarde die overigens wel degelijk op verschillende manieren 'gekapitaliseerd' kan worden. Denk aan het voorbeeld van vrijwilligers in de zorg en schulphulpverlening. Reken maar uit wat zij door hun werk de belastingbetaler besparen. En zo zijn er vele voorbeelden.

Ik heb een jaar meegelopen met een praktijkonderzoek van vrijwilligersorganisaties in Leeuwarden (Dream Machine) samen met de Hogeschool NHL. Vele interviews hebben we afgenomen en dat gaf een goed inzicht in de werking van de sociale economie. Alles kwam langs: arbeidsmatige werkplaatsen, dagbesteding voor mensen met een beperking, formulierenbrigades, wandelgroepen, welkom-activiteiten voor nieuwe bewoners, allerlei vormen van zorg door vrijwilligers van kerken en moskeeën, huizen van de buurt in alle varianten, herstelgroepen ggz, mentorprojecten, hulp bij schulden, bezoeken van 75-plussers, voedselbank, sportverenigingen. We kwamen na wat rekenwerk tot de conclusie dat de gezamenlijke vrijwilligersorganisaties verreweg de grootste welzijnsaanbieder in de gemeente is. Welzijnsaanbieder in de zin van 'ondersteuners in het alledaagse'. *Want 15 tot 20% van de bevolking kan zich niet meer op eigen kracht redden in deze complexe samenleving. Daarvoor heb je maatschappelijke steunsystemen nodig. En de sociale economie is de facto een groot maatschappelijk steunsysteem.*

In een rapport van Start Foundation, 'Wat vindt Nederland maatschappelijk waardevol werk', worden vele maatschappelijke nuttige opgaven benoemd die 'de gemiddelde Nederlander' belangrijk vindt en nu onvoldoende of niet plaatsvinden. Genoemd werden activiteiten voor eenzame ouderen, conciërges, klasse assistenten, etc. Een opmerkelijk lijstje omdat alle genoemde activiteiten al bestaan. Veelal uitgevoerd door lokale vrijwilligersorganisaties, het welzijnswerk en sociaal ondernemers. Maar dat gegeven, het bestaat al, wordt systematisch onderbelicht dan wel gemarginaliseerd. Wat in schril contrast staat met het levendige debat over de participatiesamenleving die de indruk wekt dat er (te) weinig gebeurt; met een ondertoon van negativisme. En dat is jammer want de sociale economie is het cement van onze samenleving die liefde, waardering en aandacht verdient.

De sociale economie zoals ik het definieer is een manier van kijken. De werkelijkheid is echter als een veelkleurig palet aan beleid, wetten en financieringen. Elk met eigen regelingen en criteria waarbij in financiële zin de institutionele zorg- en welzijnsorganisaties de grote spelers zijn en sociale ondernemingen de luizen in de pels. In volume echter zijn het de honderden organisaties die voornamelijk met vrijwilligers werken zonder of met heel weinig subsidie die met elkaar het grootste deel vormen van de sociale economie.

Behalve al die verschillende regelingen en financieringsregimes is er ook nog de marktwerking in het sociaal domein die leidt tot een eindeloze profileringsdrang in de jacht op omzet. Neveneffect is dat vaak door de bomen het bos niet meer is te zien. Voor ons als professionals al niet, laat staan dat het nog te volgen is voor de mensen waarvoor al die regelingen bedoeld zijn.

Heel veel ruis dus om de sociale economie blijvend te herkennen. Er wordt veel verschillende taal gebezigd om de vrijwillige arbeid van burgers te duiden. Het denken in termen van concurrentie is helaas ook ver doorgedrongen in de sociale economie. Schotten in regelgeving, hokjes, verschillende professies, dat gaat ook tussen de oren zitten. En die versnippering, en de daaraan verbonden

gecreëerde belangen, voedt tevens onderling wantrouwen in buurten en dat maakt het ingewikkeld om in buurten coalities te smeden.

3. Sociale economie en soorten werk

Ik kies voor de benadering: *de sociale economie bestaat al, maar dat begrijp je pas als je het ziet*. De duiding -in klassieke termen- is dat er arbeid wordt geleverd waarbij diensten en goederen worden geproduceerd, zonder dat daar een direct aan het werk gerelateerde substantiële beloning in geld tegenover staat. Een tweede kenmerk is dat de arbeid verricht wordt omdat het als zinvol ervaren wordt, voor jezelf en voor anderen. Een derde kenmerk is dat de arbeid verricht wordt 'naar vermogen', m.a.w. de gepleegde inzet past bij jouw ambities, capaciteiten en (fysieke) mogelijkheden. Je wordt niet overvraagd, mogelijk wel uitgedaagd om talenten te ontdekken en uit te bouwen. Een vierde kenmerk is dat de goederen en diensten die geproduceerd worden maatschappelijk relevant zijn. Als je deze vier criteria toepast dan is de sociale economie omvangrijk en relevant.

Ik zag mensen met behoud van uitkering of naast hun baan werken voor sportverenigingen, catering verzorgen voor buurtbijeenkomsten, lotgenoten helpen in de formulierenbrigade, mentor zijn voor jongeren met licht verstandelijke beperking, op strand gejut plastic omtoveren in sleutelhangers, energiebesparing-tips geven aan buurtgenoten, openbaar groen en de speelplaats in de straat onderhouden, in het buurthuis een repair-café organiseren, eenzame ouderen bezoeken vanuit een welzijnsorganisatie of kerk, chauffeur zijn van een buurtbus, klasse assistent zijn op een basisschool, kinderen wegwijs maken in het groen op schooltuinen, oude fietsen opknappen t.b.v. minima, taallessen geven aan statushouders, dementerende ouderen ophalen van huis om mee te doen aan activiteiten in het buurthuis, lotgenoten bijeenkomsten organiseren voor mensen met psychiatrische problematiek, etcetera.

In werkplaatsen van sociaal ondernemers, zorginstellingen en welzijnsorganisaties zag ik mensen met een verstandelijke beperking meewerken aan recycling, mensen met autisme puzzelen aan softwareprogramma's, mensen met psychische problemen kunstwerkjes produceren, mensen met een burn-out op zorg- en kinderboerderijen dieren verzorgen, mensen met een beperkte belastbaarheid prachtige meubelen maken.

De mogelijkheden om op de sociale economie actief te worden zijn veelzijdig en ruim. In het kader van het denken over de sociale economie is het interessant om nieuwe instrumenten te verkennen. Bijvoorbeeld: waarom geven we mensen niet de mogelijkheid om in ruil voor een 'arbeidscontact waardevol werk' zelf te zoeken naar een plek op de sociale economie die bij haar/hem past? Laten we dat eens uitwerken!! Twaalf jaar was ik eigenaar van een uitzend- en detachingsbureau aan de onderkant van de arbeidsmarkt, Koersvast. Mede bedoeld om mensen uit de uitkering te halen (plm. 60 per jaar). Dat was gericht op de reguliere arbeidsmarkt en soms loop ik wel te denken: moeten we geen uitzendbureaus 'waardevol werk' gaan oprichten met mensen uit wijken die dat 'uitzendwerk' een goede dagbesteding vinden.

4. De relatie met de reguliere arbeidsmarkt

De verhouding met de reguliere arbeidsmarkt is natuurlijk intrigerend. Vorige maand verscheen het bericht over onderzoek van het TNO: 1,3 miljoen mensen leiden jaarlijks aan een burn-out. De reguliere arbeidsmarkt is steeds minder toegankelijk voor steeds meer mensen. In de klassieke manier van kijken wordt de reguliere arbeidsmarkt beschouwd als de heilige graal waar 'werkzoekenden' heen geleid moeten worden, de P-wet is ervan doordrenkt. In die optiek moeten er allemaal afslagen komen van de sociale economie naar 'regulier werk'. Maar als we het nu eens omdraaien en óók afslagen of bypasses vanuit de reguliere arbeidsmarkt naar de sociale economie

maken. Dat krijg je een totaal ander perspectief. Een perspectief dat ik nader zou willen verkennen. Waarom zou de sociale economie geen opvang kunnen vormen voor de vele werknemers die afbranden op de reguliere arbeidsmarkt; waarvoor de bedrijven betalen. Waarom kunnen bedrijven de sociale economie niet gebruiken als werving- en opleidingsomgeving. Bijvoorbeeld door adoptie van sociale bedrijven of door met sociale bedrijven een onder-aannemerschap aan te gaan. Zoals dat veel gebeurde met de groenvoorziening van de sociale werkvoorziening of zoals de organisatie Milieuwerk in Amsterdam onderaannemer is van de AEB.

We houden in Nederland een miljarden verslindend systeem in stand om mensen met een uitkering in de richting van de arbeidsmarkt te duwen. Veel energie en geld wordt verspild om matching tussen vraag en aanbod tot stand te brengen. En het werkt allemaal niet. Veel van de uitzendkrachten bij mijn uitzendbureau Koersvast waren de 'klapstoeltjes van de arbeidsmarkt', altijd kwamen ze weer bij ons terug, zij waren altijd de eersten die eruit vlogen. We waren meer een soort arbeidspool voor mensen met een gebruiksaanwijzing en veelal beperkte competenties en IQ. En wat ik vooral zag, was dat het ook mensen met talenten waren, meer dan alleen 'bouwopruimer' zijn. Prima inzetbaar in de sociale economie, maar dat mocht niet. We waren hun talenten aan het opbranden.

Er is natuurlijk niets mis mee om te streven naar een inclusieve arbeidsmarkt maar we moeten wel realistisch zijn. Er staan 1,6 miljoen mensen aan de kant en slechts een fractie daarvan vindt weer een redelijk betaalde baan met een vaste aanstelling. En alle macro economische voorspellingen wijzen alleen maar op een toename van die groep op langere termijn. Een robuuste vervlechting van de sociale economie met de traditionele arbeidsmarkt heeft naar mijn overtuiging de toekomst. De vraag is hoe, daar is het zoeken naar.

5. Betalen en betaalbaarheid

In het rapport van Start Foundation, 'Wat vindt Nederland maatschappelijk waardevol werk' wordt het vraagstuk van betalen voor waardevol werk ook aangestipt. De meerderheid van de geënquêteerden vindt dat "maatschappelijk waardevol werk gewoon (onvoorwaardelijk) betaald moet worden." Het idee is dan toch al snel: in loondienst met een 'marktconform' loon en een cao met rechten en plichten. Maar waarom eigenlijk? Voor dat je het weet heb je weer een hedendaagse variant van 'additionele banen' waarvan de Melkertbanen de bekendste zijn, moeten we dat willen? Een enorm stelsel van rechten en plichten en gezagsverhoudingen in een institutionele inkadering? Kan het niet anders, kan het niet slimmer waarbij de infrastructuur en de kracht van 'het informele' overeind blijft? Dat is de zoektocht.

M.i. is het wenselijk dat we een omslag in het denken gaan maken waarbij we mensen met een uitkering (die niet deelnemen aan de reguliere arbeidsmarkt) niet meer beschouwen als treurige types die geactiveerd moeten worden om (weer) mee te doen aan de ratrace op de arbeidsmarkt. Om die reden de gedachte van het 'arbeidscontract waardevol werk' die deze persoon zelf invult in de sociale economie? Is dat nou echt zo'n vreemde gedachte? Zullen we het gewoon eens proberen in lokale situaties!!

De betaalbaarheid om het anders te doen is steeds weer een struikelblok. Het heersende paradigma is toch: meer mensen aan het werk is minder kosten voor de overheid. En laten we de inclusieve arbeidsmarkt 'voor iedereen' mogelijk maken met allerlei regelingen voor werkgevers. En alles wat misgaat diagnosticeren als 'ziekte' zodat er een zorgproduct voor ingezet kan worden. Het klinkt prachtig maar het werkt niet en is voor de betrokken vooral ziekmakend. De recente evaluatie van de P-wet is daar weer een duidelijk voorbeeld van. En de reactie daarop van de staatssecretaris is ook weer voorspelbaar: we gaan verbeterplannen maken. Ik hoor dat al dertig jaar en het blijft niet

werken. Het aantal werkgevers dat bereid is wat te doen (met allerlei maatregelen) voor ‘mensen met een afstand tot de reguliere arbeidsmarkt’ was gering en zal gering blijven.

Laten we nou gewoon accepteren dat een grote groep mensen het niet (meer) redt op de reguliere arbeidsmarkt. En dat de totale som aan uitkeringen niet zal dalen. En zelfs zal stijgen als we een deel van deze uitkeringen om zetten in arbeidscontracten waardevol werk. Maar er zijn ook heel veel inverdieneffecten als we dat doen. Denk aan het afbouwen van het ‘beheers- en controleapparaat’ en besparingen van zorgkosten.

Wat we weten is dat de sociale economie maatschappelijk gezien een enorme waarde vertegenwoordigt als je interventies binnen de sociale economie kapitaliseert. Een belangrijke blokkade -blijkt uit bestaande businesscasus- is dat de opbrengst van de maatschappelijke waarde van de sociale economie niet bij de betaler (investeerder) terecht komt. Bijvoorbeeld: door inzet van vrijwilligers in de zorg worden zorgkosten bespaard. De gemeente betaalt, de zorgverzekeraar profiteert. Maar die peinst er natuurlijk niet over de opbrengst te delen. We zullen met de nodige denkkraft en slimme allianties oplossingen moeten vinden voor dit type patstellingen.

6. Reflectie vanuit persoonlijk perspectief

Mijn professionele achtergrond ligt onder andere in de combinatie sociaal werk en het aan het werk helpen van personen die dat op eigen kracht niet lukt. De zogenaamde werkgelegenheidsprojecten. Tien jaar geleden kreeg ik de mogelijkheid om mij -door praktijkonderzoek- te verdiepen in een fenomeen dat mij soms tot wanhoop dreef: de projectencarrousel. Het verschijnsel dat miljoenen euro's geïnvesteerd worden in talloze projecten in het sociaal domein en arbeidsmarkt waar kennis en inzichten opgedaan worden (laboratoria), die vervolgens verdampen omdat projecten weer stoppen als het tijdelijk geld op is. De bijbehorende publicatie, ‘Het rendement van zalmgedrag’, legde de mechanismen en patronen bloot waardoor implementatie van ‘good practises’ zo moeizaam verloopt in Nederland.

Nu, tien jaar later, is de context veranderd, de maatschappelijke verhoudingen, maar het vraagstuk niet. Nog steeds wordt er met tijdelijk geld lustig op los geëxperimenteerd in talloze projecten en bekijken geleerde lessen moeizaam. Ondanks (of dankzij?) een toegenomen marktwerking waardoor in theorie nieuwe veelbelovende aanpakken een kans zouden moeten krijgen. En dat geeft te denken.

Ik was nauw betrokken bij de wijkaanpak vanuit het Ministerie van Binnenlandse zaken en een aantal grotere gemeenten (Vogelaarwijken). Het doet toch een beetje pijn aan het hart dat sinds die tijd (plm. 2010) de situatie wat betreft leefbaarheid niet in alle opzichten verbeterd is. De kloof tussen arm en rijk groeit, de woningmarkt zit potdicht, het aantal mensen dat met schuld en in armoede leeft is toegenomen, de gentrificatie zet de verhoudingen tussen bevolkingsgroepen op scherp, de individualisering en het wegvallen van traditionele sociale verbanden leiden tot verwarring en angst, steeds meer mensen met een handicap (Ivb, gehandicapten, ouderen, ggz) moeten in buurten opgevangen worden en dat verloopt moeizaam, duizenden jongeren leven op straat. Al met al neemt het aantal mensen dat praktische hulp nodig heeft toe om in het alledaagse om simpelweg ‘te overleven’ in de steeds complexere samenleving; plm. 15 tot 20 % van onze bevolking.

Mijn denken over maatschappelijke vraagstukken ontwikkelt voortdurend. Na veertig jaar actief geweest te zijn in het sociaal domein, waaronder 28 jaar als sociaal ondernemer, ben ik er inmiddels van overtuigd dat de gegroeide structuren in het sociaal domein niet meer naar behoren functioneren in de huidige tijdgeest. Waarbij ik het begrip ‘structuren’ gebruik bij gebrek aan beter. In grote woorden kan je stellen dat de transformatie van de klassieke verzorgingsstaat naar een

participatiesamenleving vastgelopen is. Door een giftige mix van ideologisch geïnspireerd wensdenken en neoliberal geloof in marktwerking enerzijds en een ondoordringbare institutionele werkelijkheid gefundeerd op beheersing, controle en achterdocht anderzijds. Dit 'grote vraagstuk' moet mijns inziens weer 'klein gemaakt worden': het gaat om anders denken over mensen die niet mee kunnen komen in de ratrace die de arbeidsmarkt tegenwoordig is. Het gaat om het anders waarderen van arbeid die geen economische waarde genereert. Het gaat om het zoeken naar andere taal die verenigt in plaats van verdeelt in hokjes en stigma's. Het gaat om anders denken over beloning en 'betaalbaarheid'.

Er is overstelpend veel bewijs voorhanden dat de traditionele aanpak om 'mensen met achterstand' op de reguliere arbeidsmarkt te plaatsen faalt. Al heel lang. Het gaat om grote getallen. Feitelijk staan ongeveer 2,5 miljoen mensen 'buitenspel' volgens de klassieke definitie. En worden daarbij bejegend als 'gevallen' die klaargestoomd moeten worden voor de reguliere arbeidsmarkt. Een tijdlang heeft dat in het jargon 'aanbodversterking' geheten. Het mensbeeld dat hierachter zit is heel liberaal: als je niet mee kan komen dan ligt dat aan jezelf en moet je gestimuleerd worden de regie op je leven weer te pakken. En als dat niet lukt dan ben je een loser, of nog erger. Het beeld wordt meteen heel anders als we kijken welke bijdrage deze 2,5 miljoen mensen aan de samenleving leveren. Dan zal blijken dat velen maatschappelijk relevante werkzaamheden verrichten. En dat die 'onzichtbare arbeid' tegelijkertijd het cement is van samenleven. Dat fenomeen is de sociale economie. Het is helemaal geen nieuw inzicht, dat realiseer ik mij heel goed. Maar het is een geluid dat helaas marginaal blijft in het geweld van professioneel-institutionele belangen en politieke wensen. Laten we daaraan gaan werken!

Daniël Giltay Veth

Februari 2020